

تصویرگری کتاب‌های آموزشی تعلیم یا تفنّن؟

علاقه‌ی مؤلفان کتب آموزشی به استفاده از تصویر، سابقه‌ای دیرین دارد و پیشینه‌ای شیرین. هرچه امکانات فنی تصویرگری زیادت‌ر شده، استفاده از این شیوه‌ی آموزش هم تنوع بیشتری یافته است. به گونه‌ای که امروز، کمتر کتاب آموزشی هست که تصویر نداشته باشد. از تصاویر خطی و سیاه گرفته تا حجمی و چندرنگ. این تصاویر، در کنار زیباتر کردن متون آموزشی، هزینه‌ی تولید کتاب را هم افزایش می‌دهد و پول بیشتری را از جیب خریدار درمی‌آورد. به همین دلیل، مخاطبان کتاب‌های آموزشی، حق دارند نسبت به شیوه و چگونگی استفاده از آن‌ها، حساسیت نشان بدهند و احیاناً زبان به شکوه و شکایت بگشایند.

در واقع باید دید که تصویری کردن متون آموزشی، ابزار و شیوه‌ای برای تعلیم بهتر است یا تفریح و تفننی برای روح و روان مخاطب و زنگ تفریحی برای حظ بصری او؟ یا خدای ناکرده، رسمی ناپسند که دست در جیب مخاطب دارد و پا به میدان آموزش نمی‌گذارد؟! □ □ □

در چند دهه‌ی پیش، تعداد هنرمندان یا شاغلان امور هنری-به معنای متأخر آن-چنان قلیل بود که گاه، نام کسانی که اندک مایه‌ای از خلاقیت هنری داشتند، در مدرسه و محله و شهر می‌پیچید و دهان به دهان می‌گشت. در سه چار دهه‌ی اخیر اما، با گسترش رسانه‌های مکتوب، تأسیس مراکز متعدد آموزش آزاد هنر، دانشگاه‌ها و دانشکده‌های هنری و... تعداد اهل هنر چنان فزونی گرفته است که امروز، کمتر خانه و خانواده‌ای را می‌توان یافت که یکی از اعضایش، رسمی یا غیررسمی، دستی در یکی از شاخه‌های هنر نداشته باشد.

وجود شاخه‌ها و شعبه‌های گوناگون نقاشی و رسامی و گرافیک، ورشته‌های متفاوت هنرهای تجسمی، و گونه‌های متنوع سیاه قلم، آبرنگ، رنگ‌روغن، ویترا، پاستل، اکولین، گواش، ایربراش، اکرولیک و... اگر به قدر و قوت هنر هم مدد نرسانده باشد، لااقل بازار کاری وسیع و پردرآمد پدید آورده است و فرصت‌های شغلی جدیدی را پیش روی علاقه‌مندان و فارغ‌التحصیلان این رشته‌ها گذاشته است.

این عرصه اما، از تبعات پیروی از بازار کار و سرمایه‌مصون نمانده و گاه، هنر هم به ابزاری برای فریب مخاطب و تخلیه‌ی مالی او تبدیل شده است. به بیان دیگر، بی‌توجهی به اخلاق حرفه‌ای و نداشتن مناعت طبع هنرمندانه، گروهی کاسبکار شبه‌هنرمند را پرورش داده است که تنها هنرشان، بزک کردن چهره‌ی پول‌دوستی، به رنگ و لعاب هنر است. □ □ □

بیشرفت قابل توجه هنر تصویرگری در عرصه‌ی ادبیات کودک و نوجوان در ایران-در مقایسه با بسیاری از کشورهای مشابه- مایه‌ی اعتبار و افتخار مسئولان فرهنگی-هنری و مجموعه‌ی هنرمندان است، اما آیا در عرصه‌ی کتاب‌های آموزشی هم همین طور است؟

به نظر می‌رسد نمود تعامل جدی میان مؤلف و تصویرگر و نیز بی‌حوصلگی هنرمند برای وقت‌گذاری بیشتر، باعث شده است کتاب‌های آموزشی، بهره‌ی کمتری از توان تصویرگری ایران ببرند. البته به بی‌میلی ناشران به سرمایه‌گذاری کافی و نداشتن درک و دریافت صحیح بعضی از آنان از نقش واقعی تصویر در کتاب‌های آموزشی هم در این زمینه بی‌تأثیر نبوده است. کتاب‌های آموزشی، برخلاف کتاب‌های شعر و داستان و ادبیات صرف، جای جولان تخیل بی‌قید و شرط تصویرگر

فهرست

مقالات

- ۴ پرسش و پاسخ با مدیران هنری و تصویرسازان
محمدحسین معتمدراد
- ۱۲ مقدمه ای بر شناخت و ضرورت تبیین یا نغی جایگاه کتاب
آموزشی (۲)/غلامرضا عمرانی
- ۲۲ راهنمای تولید بسته‌ی آموزشی/ حمیدرضا شرف بیانی
- ۳۲ کتاب‌های کمک آموزشی در برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی
منصور ملک عباسی
- ۴۰ کم یا زیاد؟/ مارگ شیرر/ دکتر محمدجعفر جوادی
- ۴۴ گسست ارتباط بین دوره‌ی متوسطه و دانشگاه
مایکل کرسنت / دکتر مسعود وفائی عراقی
- ۵۲ ویژگی‌های محتوای مبتنی بر یادگیری فعال/ سید امیر رون
- ۶۰ بازی بدون برنده/ دلیو. جمیز پوفام/ آرزو علمی
- ۶۸ تحلیل محتوای کتاب‌های علوم تجربی/ فرشاد امیری نژاد
- ۷۶ برخی انتقادات وارد بر کتاب درسی
هاروی دانیلز و استیون زملمن / الهام امیرکیانی
- ۸۰ نظام آموزشی پودمانی (مدولار) / مهندس ابوالقاسم جاریانی

چکیده‌ی پژوهش

- ۹۰ چکیده‌ی یافته‌های پژوهشی/ فاطمه حدادی

نقد و معرفی

- ۹۸ یادداشت رسیده/ سید اسماعیل طاهری
- ۱۰۰ عرصه‌ی دشوار فن و حرفه/ بهروز راستانی

نیست. هم‌چنان که گرافیکست ملزم به رعایت نگاه و نظر و هدف سفارش‌دهنده‌ی اثر خویش است، تصویرگر کتاب آموزشی هم مجاز نیست بدون توجه به اهداف و محتوای آموزش مورد نظر، نقش آفرینی کند. زیرا در آن صورت، نقش تصویر، از وسیله‌ای برای کمک به تفسیر، تعمیق و گسترش متن، به نقشی تفریحی-تفنی تقلیل می‌یابد و تنها به ابزاری برای درآمد بیشتر ناشر تبدیل می‌گردد.

به نظر می‌رسد تصویرگری رئال یا واقع‌گرا، به اهداف آموزش نزدیک‌تر است. نمونه‌های فراوان این نوع تصویرگری در کتاب‌های آموزشی دیگر کشورهای جهان هم شاهدی بر همین مدعاست. شاید شاخه‌ها و موضوعاتی هم باشند که تصویرگری انتزاعی را برتنباند، اما کلیت کار، به‌خصوص در شاخه‌های علوم تجربی، عمدتاً به واقع‌گرایی متمایل است.

طرح این نکته از آن جا مهم جلوه می‌کند که در سال‌های اخیر، به بهانه‌ی تخیل هنری و ایجاد فضای سوررئال و تجربیدی و انتزاعی یا کمیک در تصویرسازی‌ها، با استفاده از بی‌اطلاعی یا سهل‌انگاری بعضی از ناشران، اهداف آموزشی کتاب‌ها تحت الشعاع قرار گرفته و تصویرسازی‌ها به تفهیم بهتر و تعمیق بیشتر متن یاری نمی‌رساند. این مشکل که در تصویرسازی جان‌داران بیشتر است عموماً از ضعف قدرت طراحی مبتنی بر آناتومی انسان و حیوان یا کم‌حوصلگی بعضی از دوستان تصویرگر ناشی می‌شود که با توجه هنری، زشتی و بی‌تناسبی تصویرها را بیشتر می‌کند؛ در حدی که گاه، تمسخر کودکان را نیز به همراه دارد!

درباره‌ی تصویرگری کتاب‌های آموزشی، حرف‌های دیگری هم هست که به فرصتی فراخ‌تر نیازمند است.

● جواد محقق